

*კობაიძე ლამზირა*

*ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი,  
სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,  
საქართველო, ახალციხე,  
lamzira.kobaidze@mail.ru, 599 611 681*

## მეტსახელთა სტრუქტურული ანალიზი სოფელ იდუმალის მაგალითზე

### მოკლე შინაარსი

**მოკლე შინაარსი.** ასპინძის რაიონის სოფელ იდუმლის მეტსახელები მეტად საინტერესო სურათს წარმოგვიდგენს სტრუქტურულად და სემანტიკურად. მიუხედავად იმისა, რომ სოფელი ამჟამად მცირეკომლიანია, საკმაოდ მრავალფეროვანია მეტსახელთა სისტემა. იდუმალაში ვხვდებით ზედმეტ სახელებს სხვადასხვა ნიშნით: ფიზიკური აღნაგობის, ფიზიკური ნაკლის, რაიმე გამორჩეული ნიშნის, ხასიათის, ამა თუ იმ პიროვნების ლექსიკაში ხშირად ხმარებული რომელიმე სიტყვის გამო, ვიღაცის ან თავისი ნათქვამის გამო, ამა თუ იმ ფილმის გმირთან მსგავსების, სხვა ადამიანებთან მსგავსების, თმის ან სახის ფერის გამო, პროფესიის გამო, დამახინჯებული ლაპარაკის გამო, რაღაცის სიყვარულის გამო, ზოგჯერ წინაპრის მეტსახელის გამო. მეტსახელების შესწავლა, ვფიქრობთ, ონომასტიკური მეცნიერების განვითარებისათვის ერთობ ღირებულია. საყურადღებოა, სოფელი იდუმალა, რომელიც შეუსწავლელია ამ კუთხით. ჩვენ შევძლებთ, საზოგადოებამ გაიცნოს ამ სოფლის მკვიდრი მოსახლეობის ონომასტიკონი, რომელიც, ვფიქრობთ, გამოსადეგი და ერთობ მნიშვნელოვანია, როგორც ენათმეცნიერთათვის, ასევე სხვა სფეროთი დაინტერესებულ პირთათვის. ვფიქრობთ, აქედან გამომდინარე, ნაშრომს გარკვეული თეორიული ღირებულება გააჩნია. დღეისათვის საკმაოდ აქტუალურია მეტსახელის შესწავლა, რომელიც გარკვეული ისტორიისა და დიდი ინფორმაციის მატარებელია. ცნობილი, რომ სწორედ საკუთარ სახელებში იმალება დიდი საიდუმლო.

საკვანძო სიტყვები: მეტსახელი, თიკუნი, სახინჯარი, ეპონიმი, ანთროპონიმი, ონიმი, ეპითეტური მეტსახელი.

***Kobaidze Lamzira***  
*Doctor of Philology, Associated Professor,*  
*Samtskhe-Javakheti State University,*  
*Georgia, Akhaltsikhe,*  
lamzira.kobaidze@mail.ru, 599 611 681

## STRUCTURAL ANALYSIS OF THE NICKNAMES ON THE EXAMPLE OF THE VILLAGE IDUMALA

### Abstract

The nicknames of the village Idumala, Aspindza district is very interesting in terms of structure and semantics. Despite the village is small nicknames given there is quite diversified. They are named according to different features, which can be grouped as given after physical characteristics, physical disability, distinguished feature or character, names are given due to frequently used word by a person, according to other persons' or their own utterance, because of resemblance with a film actor or any other person, hair or face color, profession, due to irregular speech, addiction to something and sometimes because of the nickname of the ancestor. Study of nicknames is very important for onomastic sciences. The village Idumala has not been studied from this prospective before. We will be able to introduce onomasticons of the village residents to the larger society, as considering that it is quite useful and very important for the linguists and other persons concerned with the subject. Accordingly, the work has a certain theoretical value. Currently, study of the nicknames with certain history is quite significant as it provides the information. It is known that the proper nouns often are used for revealing the underlying secret.

**Key Words:** Nickname, Tikuni, Sakhinjari, Eponym, Anthroponym, Onym, the nickname with epithet.

**შესავალი.** უდავოდ მნიშვნელოვანია სოფელ იდუმალაში მცხოვრები მოსახლეობის მეტსახელთა სტრუქტურისა და სემანტიკის თავისებურებათა შესწავლა და დადგენა. ეს საკითხი

მეტად საყურადღებოა, როგორც ენათმეცნიერთათვის ასევე დაინტერესებულ პირთათვის. სიახლედ ნაშრომისა, შეიძლება ჩაითვალოს, ის, რომ ეს საკითხი დღემდე შეუსწავლელია და მოითხოვს ღრმა და სერიოზულ კვლევას. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ონომასტიკური სურათის ჩვენება და შესწავლა იქ, სადაც ჩამოსახლებული მოსახლეობის (მთიულთა) დასახლებებია.

**მიზანი:** ნაშრომის მიზანია საზოგადოება გაეცნოს მეტსახელთა კვლევას, რომელიც მჭიდროდაა დაკავშირებული გვარსახელთან, რომელთა საფუძვლიანი შესწავლა მრავალფეროვან ისტორიას წარმოგვიდგენს. საინტერესოა, თუ რა ცვლილებებს განიცდის მეტსახელი სხვადასხვა ასაკობრივ ჯგუფში უმაღლესი ტექნოლოგიების განვითარების შედეგად, რომელიც დიდ კვლევას მოითხოვს ამ კუთხით.

**მსჯელობა:** სოფელი იდუმალა არაა დიდი სოფელი, მაგრამ არსებობის დიდი ხნის ისტორიას ითვლის. საისტორიო და სამეცნიერო ლიტერატურა მეტად საინტერესო ცნობებს გვაწვდის დასახლებული სოფლის შესახებ. „გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთრის“- მიხედვით სოფელი იდუმალა - სწორი და ქართული სახელია. „ასპინძიდან ორიოდ ვერსის სავალზედ“ ხელს აწერს იდუმალის მამასახლისი. საარქივო საბუთებში ნაჩვენებია, რომ იდუმალა მემამულის სოფელია - 1831 წ. იგი ეკუთვნის ახალციხელ მოქალაქეს ნაზაროვს. ოშორის წყალზე მდებარეობს. დღეს იდუმალა ასპინძის რაიონში შემავალ იდუმალის სასოფლო საბჭოს შეადგენს (**ჯიქია, 1958: 194**). აქვეა ნახსენები დღევანდელი სოფლის მეორე ნაწილი, ე.წ. გაღმა სოფელი, რომელიც დღეს „ლაშხევის“ სახელითაა ცნობილი და შედის იდუმლის სასოფლო საბჭოში. „დავთრის დროს მლაშისხევი 10 კომლიანი სოფელია. მლაშისხევი შედიოდა ასპინძა, იდუმალა, ოთა და ახალშენ სოფლებთან ერთად ასპინძის სასოფლო საბჭოში. ზისერმანით 1870 წ ლაშხევი 15 კომლია. მდებარეობს ოშორისწყალთან, ახალციხიდან 22 ვერსის მანძილზე. ზისერმანის ლაშხევის რუსული თარგმანი прекрасное ущелье გაუგებარია (**ჯიქია, 1958: 194**)

სამეცნიერო ლიტერატურიდან ცნობილია, რომ მეტსახელი სხვადასხვა კუთხეებში განსხვავებული სიტყვებით აღინიშნება: „ლაღაბი სახელი“, „სახინჯარი“ (მელიქიძე, 2005: 91)“. ცნობილია, რომ მეტსახელების შერქმევისას, უპირველეს ყოვლისა, მიზანში იღებდნენ ადამიანის პირად თვისებებს, მისწრაფებებს, მოსაქმეობას, ფიზიკურ გარეგნობას. მეტსახელებს მთის კილოებში თიკუნს უწოდებდნენ და ორივეს, რა თქმა უნდა, ქალსაც და კაცსაც ერქმეოდათ. ზედმეტი სახელი დღეს უფრო მეტადაა გავრცელებული, ვიდრე ადრეულ პერიოდში. დღეს მეტსახელით უფრო იცნობენ ადამიანს, ვიდრე ნამდვილი სახელით (ალ. ლლონტი). წარმოგიდგინთ სოფელ იდუმალაში გავრცელებულ მეტსახელებს, რომელიც მეტად საინტერესო სურათს იძლევა არა მარტო სემანტიკურად, არამედ სტრუქტურულადაც.

**ათლაგაშაი** – ათ ლავაშს ჭამდა ერთჯერზე.

**არხიოზაი** – ლოთი ყოფილა ვიღაც კაცი (არხიოზ ზაზაძე, ასპინძის რაიონიდან, თმოგვიდან), მას მიამსგავსეს და ამიტომ დაერქვა.

**ბარძუხაი** – მაღალი ქალი ყოფილა, მეზობლებმა შეარქვეს. **ბარძუჯა** ფიქსირდება ლლონტის საკუთარ სახელებშიც, **ფშ;** **მალაროსკარი (ღლონტი, 1984:54).**

**ბახულიაი** – თავისი სახელიდან გამომდინარე (ვახტანგი რქმევია სახელად). ალექსანდრე ლლონტთან იძებნება მისი სახეცვლილ ვარიანტი **ბუხულია** დოკ I; 438, **ბუხულიკა**, კოლხური (მუხური) (ღლონტი, 1984:62).

**ბაჯაჯო** – სულ ჩათრეული შარვლით დადიოდა და ამის გამო შეერქვა. ალ. ლლონტთან გვხვდება **ბაჯო (სვანურ. I მესტია) გვ. 56).**

**ბაჩულიაი** – პატარა ტანის კაცი იყო და ამიტომ შეერქვა; **შდრ. ბაჩულია** „ჩანჩურა კაცი (ღლონტი, 1984: 64).

**ბაყაყაი** – ბაყაყს ამსგავსებდნენ და ამიტომ დაერქვა.

**ბოკოკაი** – ბოკოკია ( კოლხური I, ნაკიფუ, (ღლონტი, 1984: 60)

**ბრინკაი** – წინაპრის სახელია (შდრ. „ჯაყოს ხიზნების“ გამო).

**ბრინჯაი** – ბრინჯის სიყვარულის გამო შეერქვა.

**ბლუკი** – ბავშვობაში მამას დაურქმევია. მთიულები თურმე **ბლუკს** პატარა ხბოს ეძახდნენ (შდრ. რ. ინანიშვილის მოთხრობას). **ბლუკი** მოდრეკილი, ბეჭებში მოხრილი; **მოზღუნკვა**-ლეჩხ. გურ. ბეჭებში მოხრა; **მოზღუნკული მოკუნცხული**, წელში მოხრილი, **მოკაკული (ღლონტი 1984:369)**. **მოზღუნკვა - მოკუნცვა**, პატარა ტანის ადამიანის უშნო სიარული (**ზედგინიძე, 2014: 50**). ქართლურსა და კახურში. პატარა, ჩია ადამიანის აღსანიშნავად იხმარება ბლუკი (კომორიძე, 2004: 129). შდრ რ. ინანიშვილის მოთხრობა „**ბლუკები**“; ცოლ-შვილიც ეგეთები ჰყავს, თვალს ვერ დაახამხამებინებ, ფიწალი რომ ატაკო, სულ პატარები არიან, ბლუკები“ (**ინანიშვილი, 1986: 264**)..... (**მელიქიძე, 2018: 110**).

**ბედოთ ქალაი** - გვარიდან გამომდინარე ეძახდნენ, (**ბედოიძე იყო.**) მეტსახელი დაკავშირებულია ბედოიძის გვართან. სწორედ საკუთარი სახელიდან „**ბედო**“, მომდინარეობს მეტსახელი. „ძირეული ანთროპონიმი ზოგჯერ გადმოცემულია გარკვეული ბრუნვის ფორმით. ამ მხრივ ყველაზე პროდუქტიულია ნათესაობითი და წოდებითი. განსაკუთრებით ხშირია ამისთანა სახელები მთაში (ხევსურეთი, თუშეთი, ფშავი) **ბედო, ჭრელო, ცუკო..... (ღლონტი, 1967: 14-15)**. ბედოიძეები წარმოშობით ფასანაურიდან სოფელ **ბედონიდან** არიან, სადაც მხოლოდ ამ გვარის ხალხი ცხოვრობს.

**გაულაწუნე** - მიმსგავსების გამო (ფილმის „ნატვრის ხის“ პერსონაჟთან მსგავსების გამო).

**დევი** – ზღაპრის პერსონაჟთან მსგავსების გამო, მაგრამ თვითონ ტანით პატარა კაცი იყო და დევს რატომ ეძახდნენ? ალბათ, დაცინვით.

**დინჯი** – ძალიან დინჯი კაცია და ამის გამო შეარქვეს.

**დოლაი** – დოლასქედიდან ყოფილან წარმოშობით. „ტოპონიმთა და გვართა ურთიერთ მიმართება ძირითადად ორი სახისაა: გვარიდან შეიძლება იწარმოოს ოიკონიმი (სოფლის სახელი) და პირიქით, ტოპონიმიდან შეიძლება მივიღოთ გვარი. ორივე შემთხვევა ანგარიშგასაწევია (**მელიქიძე, 2005: 79**). აქაც, ვფიქრობთ, ასეთ შემთხვევასთან უნდა გვექონდეს საქმე, სადაც არაა გამორიცხული მიგველო მეტსახელიც.

**დოყე** – როგორც ჩანს, მოუხერხებელი ადამიანი ყოფილა. „ადამიანს როცა დოყეს შეარქმევენ, აღმოჩნდება, რომ შემთხვევითი არ არის წერს მ. ბერიძე და მასში გამოყოფს **დოყ** - ფუძესა და ე მაწარმოებელს (**ბერიძე, 2015: 8**). გ. ზედგინიძის ჯავახური ლექსიკონის მიხედვით „დოყი არის ჯავრი (ჯავრი სჭირს), შურისძიების გრძნობა, გულში ნადები მტრობა. მაგას გულში დოყე აქს, არ გამახარამს“. დოყიანი ადამიანი ღვარძლიანი, ვისაც საერთოდ ჩვევია გულში ჩადება. დოყიანი სიტყვა - მტრული სიტყვა (**ზედგინიძე, 2014: 121**), (**ბერიძე, 2015: 195**), (**ზედგინიძე, 2014: 55**).

**ექესთითამ** – ერთ ხელზე ექესი თითი ჰქონდა და ამის გამო შეარქვეს (ნაკლის გამო).

**ზარბაზანამ** – საკმაოდ შეძლებული და ღონიერი ქალი ყოფილა, რომელსაც დიდი მორის დახერხვა თავისუფლად შეეძლო. ამის გამო შეარქვეს

**კაბარდინამ** – დიდი მოსული ბავშვი იყო და ასე შეარქვეს (მსგავსების გამო)

**კოწო // კონწო** პარალელური ვარიანტი ფიქსირდება (**დლონტი, 1984: 94**) (**კოლხ. 45, ცხაკაია, ნ.**)

**კიკილო** - მამალს ეძახდა ბავშვობაში ასე და ამიტომ შეარქვეს. (ჩვევის გამო). სახეცვლილი ვარიანტი გვხვდება **კიკილა** - ტანად მომცრო, კინკილა. შდრ კიკილი - წვრილი პური (**ბერიძე, 1981: 73**).

**კუსა** – **კუსოს** სახეცვლილი ფონეტიკურ ვარიაციად შეიძლება ჩაითვალოს. მამაკაცის სახელად ფიქსირდება **კავთ, კასპის რ.** (**დლონტი, 1967: 96**).

**კუსო** - პოლიციის მუშაკებს ასე ეძახდნენ მთიულეები ყველას. მამაკაცის სახელად ფიქსირდება ფშაურშიც. მაკალათია, 163 (**დლონტი, 1967: 96**). მისი სახეცვლილ ვარიანტიც გვხვდება **კუსუ** (სვან. 1, მესტია) (**დლონტი 1967: 96**), უფრო მეტიც, კნინობითი ფორმითაც გვხვდება **კუსანა**, რომელიც მეტ-სახელად გვხვდება კასპის რაიონი ქვ. გომი (**იქვე, 96**).

**ლურსმანად** – საქმეში ლურსმანივით ერჭობოდა და თავისი გაჰქონდა ყოველთვის (**ჩვევის გამო**). გვარიცაა ფიქსირებული ლურსმანაშვილი (მაისურაძე, 1990: 98).

**ლოლო** - საკუთარ სახელადაა ფიქსირებული **ლოლო**, აგრეთვე მეტსახელებშიც ფიქსირდება ლოლასპი ისტ. დოკ, 1, 72. (ლლონტი, 1967: 98).

**მეხაშე** – სულ ხაშს ხარშავდა და ამიტომ დაარქვეს. ხელობა მოსაქმეობის აღმნიშვნელი თავსართ-ბოლოსართითაა ნაწარმოები **მე-ე; მე-ხაშე-ე** (ხელობის გამო).

**მულიგინად** – ინფორმატორთა გადმოცემით, სახელიდან გამომდინარე დაერქვა. მეტსახელი ნადირობის მოყვარე კაცისა, არაშენდა გურჯაანის რ-ნი (**ლლონტი, 1967: 155**).

**მწვეტი** – სუსტი, მაღალი აღნაგობის გამო შეერქვა (აღნაგობის გამო).

**ნაცარად** – ჭადარებით სავსე თმები ჰქონდა (მსგავსების).

**ნიკოლოზად** – საუბარში უყვარდა ამ სიტყვის ხმარება (ჩვევის გამო).

**ოხოვსკი** – მამის სახელიდან გამომდინარე (ოხუად) წინაპარს ერქვა. **ოხოლი** ფიქსირდება (თუშ. მაკალათია, 163 (**იქვე. 113**)).

**ოსის ბაღლი** – ბებია ოსი იყო და პაპასაც ოსს ეძახდნენ, რძალსაც ოსიიანთ რძალს ეძახოდნენ.

**პაჭონჭიკად** – სიპატარავის გამო შეარქვეს. გამქრალი ტანის პატარა ყოფილა. **პაჭო** კარალეთი გორის რაიონი (**ლლონტი, 1984:115**). (მსგავსების გამო).

**პავტარად** – საუბრისას იყენებდა ამ სიტყვას და შეერქვა ამის გამო (ჩვევის).

**სოჩიკად** – დენებზე დადის და მრიცხველის ჩვენებებს წერს (ხელობის გამო)

**ტიტმანიკო** – ვერაფერს გვეუბნებიან ინფორმატორები მეტსახელთან დაკავშირებით, საფიქრებელია, ეს ფორმა უნდა იყოს ფონეტიკური სახეცვლილი ვარიანტი სახელებისა, როგორებიცაა: **ტიტა//ტიტე//ტიტი** და აქედან უკვე ნაწარმოები -**იკო** სუფიქსით- **ტიტმანიკო**

**ტყის კაცი** – სულ გარე-გარე დადიოდა (მსგავსების გამო)

**ტილიკო** – პატარაობის გამო შეარქვეს, პატარა ყოფილა ტანით, რომელიც ნაწარმოებია -**იკო** კნინობითი მაწარმოებლით ნაწარმოები

**ფოსტალიონი** – ხელობა -მოსაქმეობის გამო შეერქვა. კარგა ხანს სოფლის ფოსტალიონი იყო კომუნისტების პერიოდში.

**ფალაო/ფალაუანთი** – მეტსახელად ფიქსირდება ინფორმატორთა თქმით. შესაძლოა, ეს ფორმა იყოს **ბაღას** სახეცვლილი ფონეტიკური ვარიანტი „**ფალავას** ადრინდელ სახედ სავარაუდოა, ბაღავა, შდრ. საკ. სახ. ბაღა, გვარი ბაღაშვილი (**მაისურაძე, 1990: 165**).

**ფორიამ** – თათრული სახელი რქმევია ვიღაც ყაჩაღს, ძლიერ კაცს. ეს კაცი სწორედ მას მორეგია და მისი სახელი ამისთვის დაურქმევიათ (შდრ. არჩილ ფორია „გვადი ბიგვადან“).

**ფქვილაი** – სხვას მოჰპარა ფქვილი და ამის გამო შეარქვეს.

**ქაჩალაი** - თავზე თმა არ ჰქონდა, სულმთლად მელოტი უთმო ადამიანი ყოფილა. მეტსახელია მახარადის რაიონში (**დლონტი, 1967: 138**).

**ქერი** – ძიას ეძახიან (სომხური წარმომავლობის სიტყვაა).

**ქონაი** – ძალიან ეშმაკი ბიჭი ყოფილა და ამის გამო შეერქვა.

**ქიმსალაი** - ეშმაკი და გაიძვერა ყოფილა და ამიტომ შეერქვა; შდრ. „**ბაში-აჩუკიდან**“ (ჩვევის გამო).

**ღებილაი** - ძროხის სახელია, მთიულები ასე ეძახიან ძროხას და, როგორც ჩანს, მსგავსების გამო შეარქვეს.

**ღორჯო** - თავი ძალიან დიდი ჰქონია და ამიტომ დაერქვა. (მსგავსება).

**ღორძლაი** - მაგათი ჯიშის ხალხი ღვარძლიანები ყოფილან; ასე ამბობენ ინფორმატორები. (ხასიათის გამო). მეტსახელი ყოფილა გიორგი შატბერაშვილის „**ჭაშნიკი**“ (**იქვე.137**).

**ღინდრაი** - გაძღებოდა და მუცელზე ხელს ისვამდა, როგორც, მშიერი გოჭი (მსგავსების).

**ყაყურიამ** - ბაღლობის სახელია, როგორც მთიულები იტყვიან ხოლმე. **ყაყუ** – მეტსახელად ფიქსირდება, კოლექცია 2. (**დლონტი,1967: 139**).

**ყაყაჩაი** - ყაყაჩოსავით ტრიალებდა ქალებში, ინფორმატორ-თა გადმოცემით.

**ყოყრო** – თავაწეული დადიოდა (ჩვევის გამო).

**ჩანთო** – ეწოდებოდა დენოტატს ჩვევის გამო(საუბრის დროს ხშირად ეუბნეოდა სხვებს უნდა მოგჩანთოო, ე.ი უნდა დაგიმორჩილოო), მეტსახელად გვხვდება ალ. ლლონტთან ასეთი სახელები, რომელიც მთაშია განფენილი (ფშავში, ხევსურეთში, თუშეთი (ალ. ლლონტი, 1967: 14-15)“. ლექსიკაში ხშირად ხმარებული რომელიმე სიტყვის გამო.

**ჩუნია** – თავისი ხასიათის გამო შეარქვეს, სულ რაღაცაზე ბუზლუნებდა და ჩუნავდა (ხასიათის გამო).

**ჩუნასაი** – სულ რაღაცას ედებოდა, სულ რაღაცას ბრაზობდა (ჩვევის გამო).

**შაშიბეშაი** – ერთ ხელზე ექვსი თითი აქვს და მეორეზე ხუთი, ამიტომ შეარქვეს (ნაკლის გამო).

**ცაკო** – მამაკაცს ერქვა, მაგრამ ქალთა მეტსახელადაა თუშეთში, ალვანი (ლლონტი, 1967: 208).

**ცალთათაი** – ცალი ხელი არ აქვს და ამიტომ შეერქვა ეს სახელი. შდრ: ცალხელა, ცალყურა- ხანჯლით ყურჩამოთლილი „არსენა მარაბდელოში“ (გოდერძიშვილი, 2012: 240) (ნაკლის გამო).

**ცუკაი** - ბევრი თხები ჰყავდათ ოჯახში და ამიტომ შეარქვეს. ცუკა მთიულურ დიალექტზე ციკანს უნდა ნიშნავდეს. **ცუკო** - ხევსურული, ხახმატი. კოლხური, 87, გეგეჰკორი (გვ. 148) (ლლონტი, 1967: 355)

**წიტაი** - უღიმღამო, წითიანი. მთიულურში გადატანით მნიშვნელობით ნიშნავს „ტურტლიანს“ (ლლონტი, 1984: 706), სულხან-საბასთან **წიტი** ავადმყოფობა, სენია. გვ. 451. 1049) (ავადმყოფობის გამო).

**წოწო** – აწოწილი, სუსტი აღნაგობის, მაღალი კაცი: მაღალ-მაღალი. მეტსახელად დადსტურებულია გრ. ბერიძესთან (ბერიძე, 1981: 166), (მელიქიძე, 2018: 112).

**წკიპურტაი** - წკიპურტით ისუფთავებდა შარვალს (ჩვევის გამო). **წკიპურტა** მამაკაცის მეტსახელად გვხვდება ქსნის ხეობაში, ლარგვისი (ლლონტი, 1967: 151).

**წვეტო** - შეერქვა დენოტატს ფიზიკური აღნაგობის გამო. გვხვდება აგრეთვე თუშ. მაკალათია 163 (გვ. 154) (აღნაგობის გამო).

**ჭიჭია** – პაპას ეძახდნენ და ამიტომ შეარქვეს. **ჭიჭი**- ფიქსირდება მეტსახელად გურჯაანის რაიონში (**ღლონტი, 1967: 153**). **ჭიჭი-ჭიჭა**-ფიქსირდება საკუთარ სახელად ალ. ღლონტთან

**ჭეხილა** – მამისი სულ ჭექდა და ყვიროდა საუბრის დროს (ჩვევის გამო)

**ჭრელა** – ძროხის სახელია და პატრონს ეძახდნენ (მსგავსების გამო). **ჭრელა** საკუთარ სახელად ფიქსირდება ფშავში ახადში მცხოვრები **ჭრელაშვილები** გოდერძაულნი არიან (მაისურაძე, 1990: 222).

**ხარისთვალა** – დიდი ლამაზი თვალების პატრონი ყოფილა, ვითომდაც წარმოსადექი ვაჭკაცი, რომელიც თავკაცობდა ყველა საქმეში (მსგავსების გამო)

**ხემგერა** – მოუქნელი უხეში ყოფილა (ჩვევა ხასიათი)

**ხეხერა** – მთიულურ დიალექტზე „**მოზოს**“ ნიშნავს. ღლონტთან ფიქსირდება **ხეხელა** - „თავქარიანი, ახუხული მოუხერხებელი, გაუთლელი: შდრ: ქართლ. ხეხელა გამხდარი, ხმელ-ხმელი ადამიანი (ღლონტი, 1984: 748).

**ხირხალა** – ქალები ჰყვარებია ძალიან და ორი-სამი ქალი ჰყოლია კიდევ. შდრ. ფილმიდან „სიყვარული ყველას უნდა“ (მსგავსების გამო).

**ხრუშოვი** – პაპას ეძახდნენ მსგავსების გამო. შეიძლება ჩაითვალოს ეპითეტთან მეტსახელად. ხშირად საზღვრული სიტყვა ე.ი პირსახელი მოეკვეცება სინტაგმას და ოდენ ეპითეტურდება მეტსახელიც ფუნქციით. აქაც, სწორედ ასეთ შემთხვევასთან გვაქვს საქმე.

**ჯაგა** – ბლატაობდა ხშირად და თავის თავზე ამბობდა **ჯაგა** ვარო. **ჯაგა** საკუთარი სახელია (ლლ, სახელ): ამავე ძირისაა **ჯაგაშვილი**(კომ.5. 1964. 4), **ჯაგანაძე** (ხელვაჩაურის რაიონი) (მაისურაძე, 1990: 237).

**ჯორჯაქარაი** – ჯორის ინადი ჰქონია და ამიტომ შეარქვეს. ჯიუტი და ქეჯი ყოფილა ძალიან.

**ჯღუნია** – წინაპრის სახელი ყოფილა და მაგის მოდგმას ჯღუნიაანთ ეძახიან. საკუთარი სახელი მეტსახელის ფუნქციონაც გამოიყენება. მამაკაცის სახელად ფიქსირდება ფშ. მაკალათია ჯღუნაი, ხევსურული. გერგეტი, თუშ. მაკალათია 163. გვ. 164). **ჯღუნიაშვილი** დასახელებულია გვარსახელად მაისურამესთან (მაისურამე, 1990: 249)“.

ზემოჩამოთვლილი მასალა საკმაო ინფორმაციას გვაწვდის მთიულთა ზედმეტი სახელების შესახებ. გავრცელებულ მეტსახელთა უმეტესობა შერქმეულია ადამიანთა შინაგანი ბუნების (ქცევის, ხასიათის, ჩვევის, ნაკლის, მსგავსების, ფიზიკური ნაკლის, თმის ფერის, თვალის მოყვანილობის, სისუსტის, სიმაღლის, ამოჩემებული სიტყვის ან ფრაზის გამო. სოფელ იდუმალაში გავრცელებულ მეტსახელთა უმეტესობა სახელობითი ბრუნვის ნიშნად **ა, ო** მაწარმოებლიანს მოუდის **-ი** ან **ა** საინტერესოა, რა შემთხვევაში გვაქვს **-ი** და რა შემთხვევაში **ა**. საერთოდ, სამეცნიერო ლიტერატურაში სახელობითი ბრუნვის ნიშნად ხმოვანფუძიან სახელებთან გამოიყოფა **-ი/-ა**-ს სამცხურისათვის და **-ი** ჯავახურისათვის. მეცნიერთათვის ეს საკითხი კვლავ სადავოა. ი. მაისურამე აღნიშნავს, რომ **-ი** გვხვდება სახელობითი ბრუნვის ნიშნად, მაგრამ „...არა ყველა ხმოვანფუძიან სახელებთან, არამედ მარტოოდენ: ა) ადამიანთა და ცხოველთა საკუთარ სახელებთან. ბ) ა- ნაწილაკიან ზედსართავ სახელებთან, რომლებიც თვისობრიობის გამოხატვით ხშირად ზედმეტ სახელებს წარმოადგენენ. გ) ნათესაობითი დამოკიდებულების აღმნიშვნელ სიტყვებთან (მაისურამე, 1942: 142).

გრ. ბერიძის აზრით, „სახელობითი ბრუნვის ნიშნად ხმოვანფუძიან საკუთარ სახელებთან (ადამიანთა და ცხოველთა), ასევე მეტსახელებთან გვხვდება **-ი** და არა უმარცვლო **ა**. ამ მხრივ, იგი მისდევს ქართულს“ (ბერიძე, 1981: 74). არამ მარტივოსოვი თვლის, რომ ი გვხვდება ადამიანის საკუთარ სახელებთან. მაგ. ჰყამდა ხუთი შვილი პავლეი, თედოი, აკოფაი, მათეი და

გიგოი“. მ. ბერიძის აზრით, -ი//**-ი** დაირთავენ: ა) საკუთარი სახელები: **ნინოი, პეტრეი**, ბ) ნათესაობის აღმნიშვნელი სახელები. გ) **-ა-ზე** დაბოლოებული ზედსართავი სახელები. მეცნიერი თვლის, რომ „ზოგადი დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ წამმართველი **-ი** სა და **-ი** ს შორის განაწილებისას არის მახვილი და ინტონაცია. **-ი** გვაქვს როცა მახვილი ბრუნვის ნიშანს ეცემა. **ი+ი** პროცესის მიზეზი შეიძლება გახდეს წინამავალი ხმოვნის ძლიერი მახვილი, ან ამ ხმოვნის მიერ მახვილის საერთოდ დაკარგვა“ (ბერიძე, 1994: 115).

**-ი//**-ი**** გვაქვს ა მაწარმოებლიან მეტსახელებთან. საერთოდ, საინტერესოა ა-ს ფუნქცია. ხშირად ეს ა არის კნინობითობის მაწარმოებელი. ზოგჯერ მას ამა თუ იმ თვისების აღნიშვნა ეკისრება. ეს ფუნქცია ხშირად მოქმედების აღმნიშვნელ სიტყვებზე დართვისას ვლინდება. (**ტუსკია**) -ა სუფიქსიან სახელს სხვა რომელიმე საგანთან მსგავსების აღნიშვნაც შეუძლია. მსგავსება შეიძლება იყოს ფერის, მოყვანილობის ან სხვა რაიმე ნიშნის მიხედვით. როგორცა გვაქვს შემდგომ მეტსახელებში: **ჭრელაი, ჭიხილაი, .....**-ა ხშირად მასუბსტანტივებელიცა. მაგ. რიჟაი, .....” უფრო ხშირად -ა-თი ნაწარმოები სახელები (ეს -ა მასუბსტანტივებელიც შეიძლება იყოს და მაზედსართავებელიც) ცხოველთა სახელებად ან მეტსახელებად გვხვდება სამცხურში. მაგ. კუდაი, დიდეურაი, ცანცარაი... (ტუსკია, 1993: 56).

ამრიგად, -ა მაწარმოებელ სუფიქსს აქვს მქონებლობის, კნინობითობის მასუბსტანტივებელი, მაზედსართავებელი ფუნქცია. მაგალითად: **ცალთათაი, ხარისთვალაი**-მქონებლობა. **წიტაი, წიკიპურტაი, ღინდრაი** - მაზედსართავებელი, **რიჟაი, ჩორნაი,...** მასუბსტანტივებელი. გარდა ამისა, -ა სუფიქსი გამოხატავს რომელიმე საგანთან მსგავსებას **წიწიაი.. მ. ბერიძე**, სწორედ -ა ხმოვნის წარმოთქმის თავისებურებას უკავშირებს იოტიზირებულ ფორმებს. „საკუთარი სახელების ბოლო ხმოვნის ბუნებრივი მაღალი ინტესიობის (მათი განსაკუთრებული ბუნების გამო) შედეგადაც შეიძლება მიგველო იოტიზირებული ფორმები. ამგვარი რამ არ უნდა იყოს უცხო ქართული ენისათვის (ბერიძე, 1994: 143-144).

ამრიგად, **ი** ხმოვნის გამოვლენა უკავშირდება -ა ხმოვნის წარმოთქმის თავისებურებას, მის შედარებით მაღალ ინტესიობას. აგრეთვე იმასაც, რომ მახვილი არასტაბილურია და სახელობითის ბრუნვის ნიშნად ხან **ო** გვაქვს, ხან **მ. ბერიძე** აქვე აღნიშნავს, რომ „ა ზოგჯერ კარგავს თავისებურებას (შედარებით მაღალ ინტესიობას), მაგრამ -**ი** მაინც გვხვდება. ეს იმის შედეგია, რომ -**ი** ხმოვანმა შეიძინა სხვა ფუნქცია- ემვატიკური ხმოვნის ფუნქციათა მსგავსი, ამან განაპირობა მისი შენარჩუნება ამ ფორმებში (ბერიძე, 1994: 144). როგორც მეცნიერი ასკვნის, რომ სახ. ბრუნვის ნიშნის გამოვლენის პოზიცია და ფუნქცია უახლოვდება ემვატიკური ხმოვნისას. ხმოვანფუძიან სახელებსაც როგორც ა მაწარმოებლებიან სახელებს -მოუდით -**ი ან -მ**. ესეც დამოკიდებულია მახვილსა და ინტონაციაზე. შეიძლება შეგვხვდეს როგორც იოტიზირებული ასევე იოტის გარეშე ფორმებიც. უმეტესად დომინირებს იოტიზირებული ფორმები. ხმოვანფუძიანი სახელები გვხვდება სახელობითი ბრუნვის ნიშნის გარეშეც, ფუძის სახით: **თოცე, დოყე**. გავრცელებულია ისეთი თანხმოვანფუძიანი სახელები, რომლებსაც არავითარი მაწარმოებელი არა აქვს. მაგ. **ხრუშოვი, ქერი, ფოსტალიონი**. საინტერესოა, -**ო** მაწარმოებლენ სახელებში -**ო -ს** ფუნქცია: **წვეტო, წოწო, ყოყრო, ჩანთო...** ამ რიგირს სახელებში -**ო** შეიძლება იყოს წოდებითი ბრუნვის ნიშანი. შემდეგ სახელი სახელობით ბრუნვაში ჩადგა და იქცა ზედმეტ სახელად. ე.ი საქმე გვაქვს ორმაგ ბრუნებასთან.

გვაქვს ისეთი მეტსახელები, რომლებიც ხელობის სახელებთან არის დაკავშირებული. მაგალითად, **მე-ხაშ-ე, ფოსტალ-იონი, სოჩიკაძე**. ამ შემთხვევაში ცალკე გამოსაყოფია შემდეგი მაწარმოებლები: **მე-ე, -იონ** და. ა.შ. გვხვდება ისეთი მეტსახელები, რომლებიც სადაურობას აღნიშნავს. მაგ. **სარე-ელ-ი, თმოგვ-ელ-ი**. გვაქვს ისეთი მეტსახელი, სადაც მაწარმოებელი -**ულ** მიუთითებს ქალის წარმომავლობას (თუ საიდანაა ქალი მოყვანილი) მაგ. **ჩუნჩხ-ულ-ა**. „ადამიანის წარმომავლობას აღნიშნავს -**ურ** მესხურში, ოღონდ -**ურ-ს**ჩვეულებრივ -**ა-ც** ერთვის და გახაზავს მხოლოდ ქალის სადაურობას, გამოთხოვილის

მამულის მოხსენებისას. სოფელი **ჩუნჩხა და ჩუნჩხულა** (ბერიძე, 2008: 108). მეტსახელებში გვხვდება კომპოზიტები, ისეთი, რომელთაც **აკაკი შანიძე** არ-ტოლად შერწყმულ სახელებს უწოდებს. „კომპოზიტების ეს ტიპი შეიცავს ქონების გაგებას. მხოლოდ ეს სახელები მარტივად კი არ აღნიშნავენ საგნის ქონებას, არამედ გარკვეული ნიშნით წარმოდგენილი საგნისას“ (შანიძე, 1973: 158). ზოგჯერ კომპოზიტებში ზედსართავი დაერთვის არსებით სახელს მაგ. **ცალთათამ, ცალხელამ, შაშიბეშამ, ხარისთვალამ, ბედოთ ქალამ, ექვსთითამ, ოსის ბალლი და ტყის კაცი**, გვხვდება აგრეთვე ისეთი კომპოზიტური მეტსახელი სადაც პრეპოზიციამია რიცხვითი სახელი, როგორიცაა: **ათლავაშამ**. არაა ფიქსირებული ფუძეგაორკრცებული კომპოზიტური მეტსახელები. გვხვდება აგრეთვე მართულმსაზღვრელიანი მეტსახელები მაგ. **ხარისთვალამ**, სადაც სრულადაა წარმოდგენილი ნათესაობითის ბრუნვის ფორმანტი.

**დასკვნა.** ამგვარად, იდუმალაში გავრცელებული მეტსახელები მეტად საინტერესო და მრავალფეროვან სურათს ქმნიან. აქ გვხვდება მეტსახელები შემდეგი ნიშნის გამო: ფიზიკური აღნაგობის გამო (სიმაღლის ან სიდაბლის გამო, ფიზიკური ნაკლის გამო, რაიმე გამორჩეული ნიშნის გამო, ხასიათის (ცუდი ან კარგი) გამო, ამა თუ იმ პიროვნების ლექსიკაში ხშირად ხმარებული რომელიმე სიტყვის გამო, ვიღაცის ან თავისი ნათქვამის გამო, ამა თუ იმ ფილმის გმირთან მსგავსების გამო, სხვა ადამიანებთან მსგავსების გამო, თმის ან სახის ფერის გამო, პროფესიის გამო, დამახინჯებული ლაპარაკის გამო, რაღაცის სიყვარულის გამო, ზოგჯერ წინაპრის მეტსახელის გამო. აღსანიშნავია ისიც, რომ ზოგჯერ ცუდი ხასიათის გამო, ადამიანს უწოდებენ სხვა ეროვნების აღმნიშვნელ სახელს. სოფელ იდუმალაში გავრცელებული ეპითეტურიანი მეტსახელები მრავალფეროვანია. ხელობისა და წარმომავლობის მეტსახელები ნეიტრალური ხასიათისაა, ხოლო რაც შეეხება გარეგნობისა და ხასიათის თავისებურებების ამსახველ მეტსახელებს, მათი უმეტესი ნაწილი დადებით ემოციებსა და განწყობას გამოხატავს. ვფიქრობთ, საინტერესო სურათს წარმოგვიდგენს მეტსახელთა

კვლევა ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით, რასაც სამომავლოდ ვგეგმავთ და ასევე აღსანიშნავია, ერთი გარემოებაც, რომელიც დიდი ზეგავლენას ახდენს მეტსახელთა შერქმევა//დარქმევაზე. ეს გახლავთ, თანამედროვე ტექნოლოგიების ზრდა-განვითარება რაც უშუალოდ აისახება მეტსახელთა სტრუქტურასა და სემანტიკაზე. ამ კუთხით კვლევა უცილობლად მრავალფეროვან სურათს წარმოაჩენს მეტსახელთა კვლევის საქმეში.

**გამოყენებული ლიტერატურა:**

ბერიძე, 1981: ბერიძე გრ., „ქართული ენის ჯავახური კილო“, თბ., 1981;

ბერიძე, 2015: ბერიძე მ., „ახალი ლექსიკონი ჯავახურ დიალექტზე“, რეცენზია ლიტერატურული მესხეთი, №3 (195), 2015;

ბერიძე, 2008: ბერიძე მ., „მესხეთის ტოპონიმთა სტრუქტურისა და ისტორიისათვის“, თბ., 2008;

ბერიძე, 1994: ბერიძე მ., „სამცხის ძირითადი თავისებურებანი“, თბ., 1994;

გოდერძიშვილი, 2012: გოდერძიშვილი, ქ., „ქართველური ანთროპონიმების ძირითადი საკითხები“, თბ., 2012;

ზედგინიძე, 2014: ზედგინიძე გ., „ჯავახური ლექსიკონი“, თბ., 2014;

კობაიძე, 2019: კობაიძე ლ., „ბედობითა გვარის ისტორიკო-ეტიმოლოგიისათვის“, ქართველური მემკვიდრეობა“ თბ., 2019;

მაისურაძე, 1942: მაისურაძე ი., „ძირითადი ფონეტიკური პროცესები მესხურში“, გორის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის გამოცემა , თბ., 1942;

მელიქიძე, 2018: მელიქიძე ნ., „ასპინძის მუნციპალიტეტის ანთროპონიმთა სტრუქტურა და სემანტიკა“, სადისერტაციო ნაშრომი, ახალციხე, 2018;

მელიქიძე, 2005: მელიქიძე ს., „ონომასტიკური ძიებანი“, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ახალი ქართული ენის კათედრასთან არსებული ონომასტიკის სამეცნიერო კვლევითი ლაბორატორია, თბ., 2005;

ტუსკი, 1993: ტუსკია მ., „სიტყვაწარმოებითი აფიქსების ფუნქციები და შეხამებადობა სახელურ ფუძეთა სემანტიკური ჯგუფების მიხედვით“, (ქ.ს.კ.ს.თბ. „მეცნიერება“), თბ., 1993;

ღლონტი, 1967: ღლონტი ალ., „ქართველური საკუთარი სახელები (ანთროპონიმთა ლექსიკონი), გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1967;

შანიძე, 1973: შანიძე აკ., „გრამატიკის საფუძვლები“, თსუ გამომცემლობა, თბ., 1973;

ჯიქია, 1953: ჯიქია ს., „გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი“, ნაწილი 3. თბ., 1953.